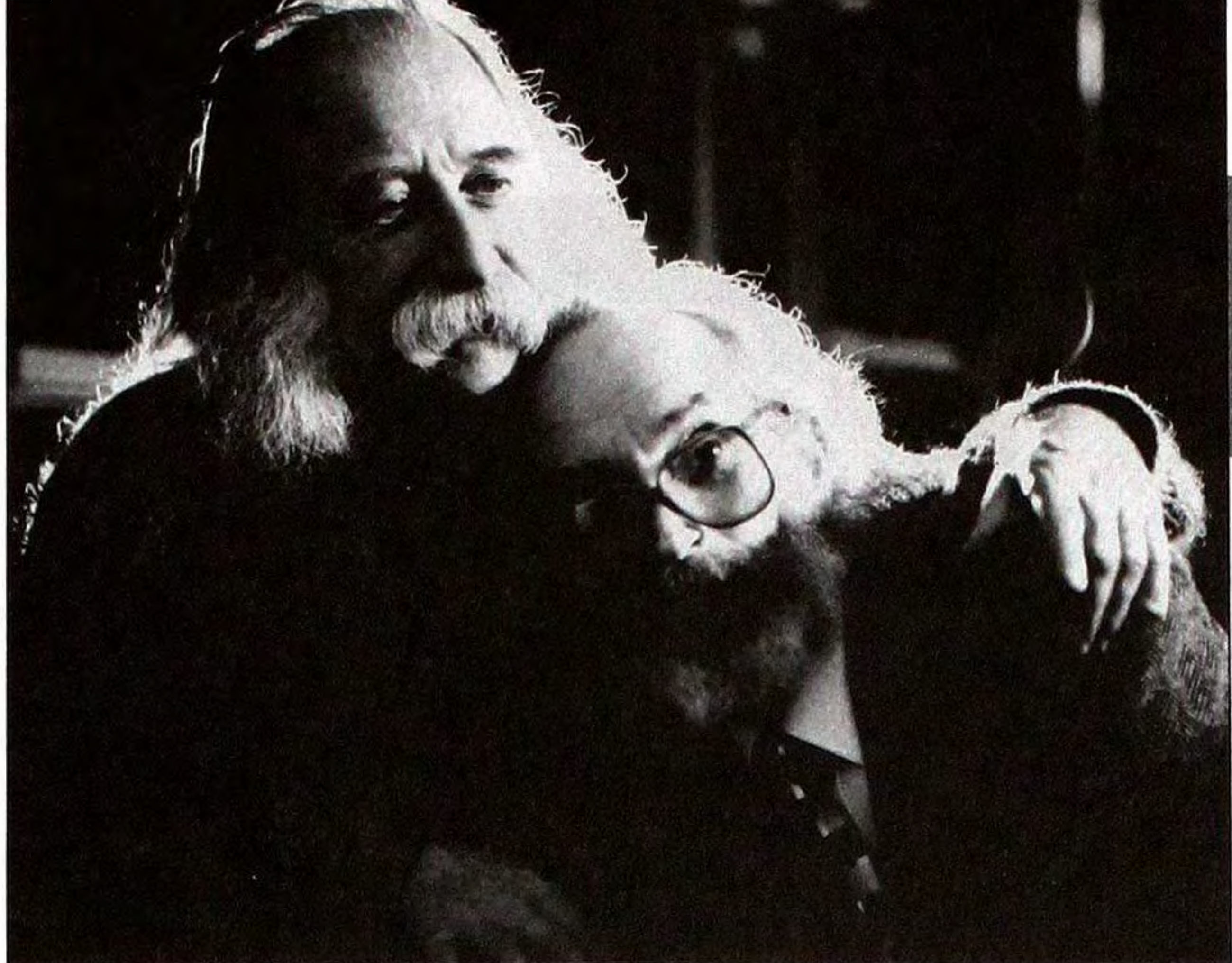

Юрій Висоцький Майстер ОЧИМА МАЙСТРА

31

Олександр Коваль зняв новий повнометражний документальний фільм. Це було б мистецькою подією навіть і в ті часи, коли на «Укркінохроніці» знімали понад 150 фільмів на рік, бо Олександр Коваль — визнаний метр документального кіно. Це не могло не стати мистецькою подією тепер, коли він виявився єдиним фільмом року. Герой фільму «Іван Марчук. Голос моєї душі» — один із найбільш знаних не тільки в Україні, а й на Заході українських художників. У фільмі зійшлися два майстри. Їхні творчі долі у чомусь схожі. Обидва спершу дістали визнання за кордоном — на міжнародних кінофестивалях і вернісажах — і вже потім прийшли до них почесні звання і премії власної держави.

Отже про Майстра розповідає Майстер. Ні, не розповідає. І не осмислює, хоча це, безперечно, присутнє. Олександр Коваль начебто просто присутній поруч, коли Іванові Марчуку захочеться щось сказати, про щось помовчати, кудись іти чи вистояти на якійсь церемонії. Але просто бути поруч — це оманлива простота, простота, яка дає інтонацію природну, цілком довірливу, створюючи ілюзію легкості творення документального кіно. Адже простота таланту завжди помножена на глибинність духовних устремлінь. У «Голосі моєї душі» вони прочитуються як прагнення розгадати таїну таланту художника, розпізнати, що особливого має бути в душі митця, що, власне, й робить його митцем, в чому сутність того, що ми називаємо «Божою іскрою». Це й стає внутрішнім сюжетом фільму (автор сценарію Олена Москаленко).

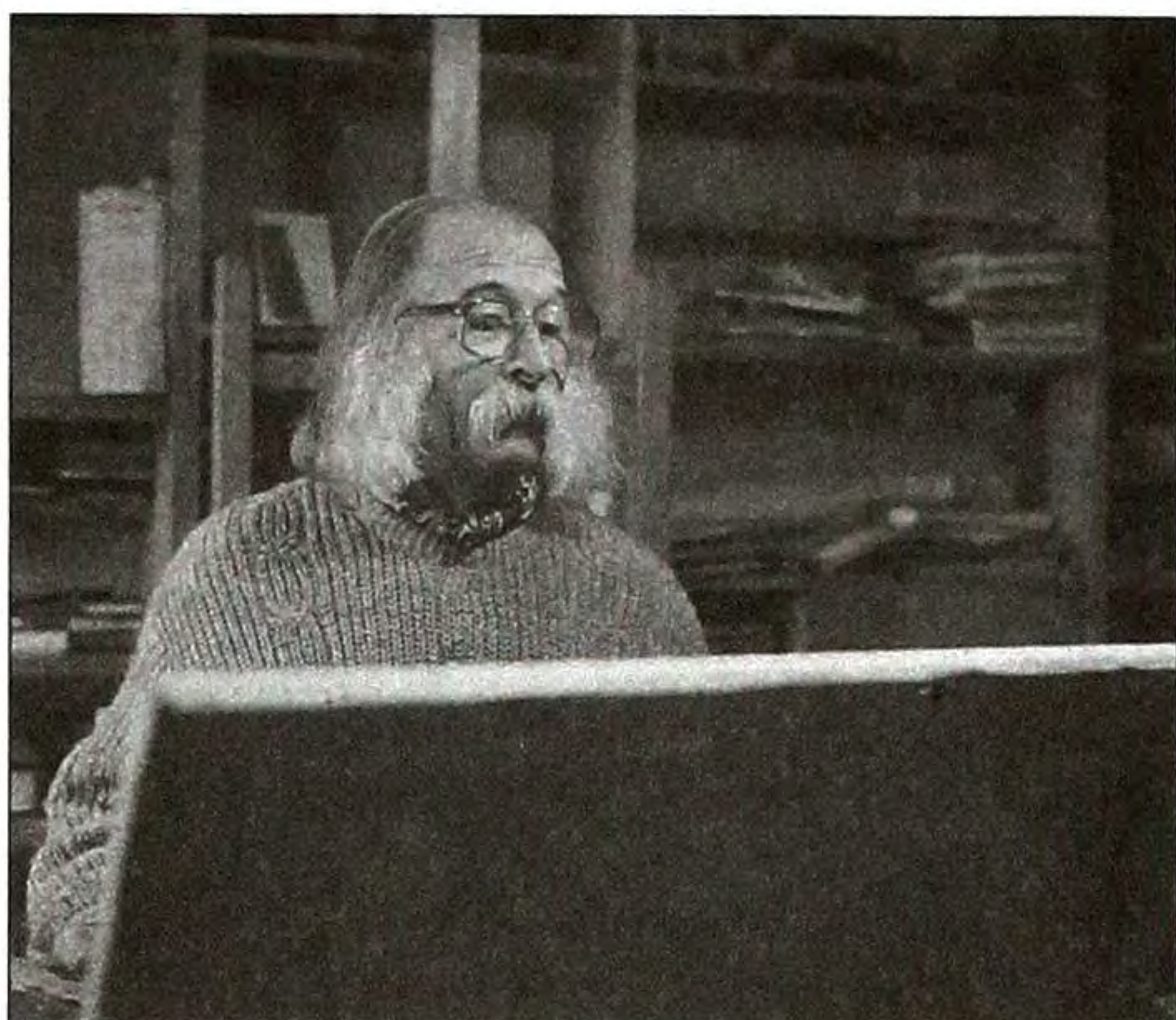
Олександр Коваль починає його мудро і просто, образно реалізуючи думку: ми лише частка при-

роди, все, що є в нас, починається від батька і матері. І скільки б не було нам років, в пам'яті кожного живе мамин голос, що кликав нас в дитинстві. І в голосі тому, і в словах Ковалю вчуваються передрікання подальшої долі, долі мистецької.

— Іванку, Іванку! Де ти там запльонтався? — гукає мати хлопця, яке бавиться собі у широченому полі, усіяному червоними маками.

Така перша фраза фільму. З материнських вуст злітає те слово — «запльонтався», яке згодом стане кореневим у визначенні особливості неповторної творчої манери Івана Марчука. У мистецтвознавців вона отримає назву «пльонтанізм». То манера не штучна, не вигадана на втіху собі, аби відрізнитися від колег по малярству. Її витoki, як це трактує Коваль, у самій природі, в гілках кущів і дерев, їх одвічному плетиві, завжди чаруючому своєю непередбаченою неповторністю.

Олександр Коваль вслухається і вдивляється у свого героя з художньою витримкою, за якою впевненість, що той має розкрити себе сам, якщо дати йому можливість бути вільним. І справді, Іван Марчук впевнено почувається перед камерою, вона не заважає йому ні в його майстерні, ні перед рідною хатою, ні при зустрічах з рідними. Та внутрішня розкутість постає як одна з умов існування справжнього таланту. Марчук відвертий у своїх спогадах, в яких дитинство посідає місце особливе, адже творча особистість не може не житись спогадами дитинства, бо витoki творчих задумів — саме там. Слухаючи Марчука, починаєш розуміти й інше — зберігаю-

■ Олександр Коваль,
Іван Марчук на зйомках
фільму «Іван Марчук.
Голос моєї душі», 1998.

Фото Дмитра Саніна.

■ Іван Марчук у фільмі
«Іван Марчук.
Голос моєї душі».
Режисер О.Коваль.
«Укркінохроніка», 1999.

32

чи і культивуючи в собі відкритість і дитячу безпосередність, художник оберігає свою самоцінність, бо коли в тобі вмирає дитина, ти закінчуєшся як митець.

Гостре емоційне сприйняття — то норма Марчука. Та, відзначаючи чуттєвість фільму, хотілось би говорити про її особливу культурність, яка не збивається ані на сентиментальність, ані на надмірну захопленість. Почуття художньої міри у фільмі бездоганне. Скажімо, пейзаж триває на екрані саме стільки, щоб ми про себе ахнули: «Та й яка ж ти гарна, Україно!»

Або блиска, майже афористична фраза І.Марчука, кинута мимохідь: «Коли бачу красу, божеволію». Це могло б спровокувати, аби виділити її з поміж інших, бо в ній — вияв того духовного пльонтанізму І.Марчука, у якому перетнулись і його художнє кредо, і одна з головних розгадок особливостей його таланту: душа митця має відзначатись особливо гострим сприйняттям оточуючого світу. Та Коваль певен, що сказаного досить для того, щоб було над чим думати.

Кажучи про художній такт режисера, торкнувшись ще одного аспекту фільму. Кожен час визначає свої об'єкти і свій статут поклоніння. Віддамо належне й Івану Марчуку й Олександрові Ковалю, бо тема Шевченка звучить у фільмі з тою мірою духовної делікатності і, головне, щирості, яка тільки й має право, коли торкаємось заповітного імені Кобзаря. Так, як І.Марчук читає за кадром Шевченка, його ніхто не читає. Тут ідеться про свій, власний, глибоко інтимний духовний зв'язок з Шевченковою поезією, про який сказано тому, що не сказати цього у такому щирому фільмі було б нещирістю.

Майстерність документаліста в тому, щоб розчинитись у своєму героєві. Та все ж О.Коваль бере слово, щоправда, через музику. До певної міри несподівано у фінальних титрах постають прізвища п'яти композиторів. Несподівано, тому що музичний ряд фільму дуже цілісний.

Через «голос душі» Івана Марчука кінорежисер, може, мимоволі розкриває власну душу, свої

уподобання і пристрасті, свою пам'ять. Розумію, що у Марчуковому бажанні поковзатись на льоду чи поперевертатись у снігові проявилось таке ж бажання Олександра Ковалю, інакше цих кадрів просто не було б у стрічці.

Розумію, що за монологом Івана Марчука про свою хату, в якій він знає кожну щепу, про старий горіх чи зруйновані воронячі гнізда, про траву, бур'яни, реп'яхи, ніжність до яких він тримає в своїй душі, проступає згадка про свої бур'яни-реп'яхи. Свої садки й дитячу шкоду. Тут виникає така близька режисерові довженківська тема з «Зачарованої Десни», яка уславила гасання по городах і перечікування батьківської кари. Та саме звідти, з тих лопухів і садків, починається сходження майже чи не усієї нашої культурної еліти, чільне місце в якій посідає і Олександр Коваль.

То чи розгадав зрештою режисер сутність «Божої іскри» Івана Марчука? Олександр Коваль вибудовує свій сюжет так: коли нам вже здається зрозумілою особистість художника, саме в цей момент перед нами постає Марчук з таким поглядом, з такою думою, перед якими ми несподівано зупиняємось, бо такий він нам ще не відомий. Це останній план фільму, який, власне, і покликаний завершити авторську концепцію. Вона прочитується як мудре усвідомлення того, що пізнавання таїни таланту може відбуватись лиш до певної межі, за якою — невідомість. Перед нею повинні зупинитись, аби уберегти себе та й інших від марнотратства слів і плівки. В цьому Олександра Ковалю підтримує у фільмі Юрій Ілленко. Він теж говорить про своє сприйняття творчості І.Марчука, про радісне, світле почуття, про неможливість розгадати неповторність його світу.

«Голос моєї душі» Олександра Ковалю — фільм впевненої майстерності. Для того, щоб оцінити у всій повноті багатство закладених у ньому асоціацій, думок і почуттів, одного перегляду замало.